

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНІЦІАТОРА, ПОСЕРЕДНИКА ТА ПРОВОКАТОРА ЗЛОЧИНУ

ТУРКОВА Поліна Володимирівна - студентка IV курсу юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК: 343.237

В статті розглядається проблема визнання ініціатора, посередника і провокатора злочинів співучасниками злочинів. Автор аналізує зміст ініціаторської, посередницької і провокаторської діяльності і приходять до висновку про нецелесобразність розширення нормативної класифікації співучасників злочинів. В статті пропонується визнати посередництво в скоєнні злочинів злочинцем окремого виду.

Ключові слова: співучасть у злочині; співучасники злочину; ініціатор злочину; посередник у вчиненні злочину; провокатор злочину.

Норма кримінального закону про види співучасників має бути побудована таким чином, щоб з вичерпною повнотою визначити всі можливі функціональні форми і способи їх умисної участі в спільному вчиненні умисного злочину та розмежувати види співучасників, уникаючи дублювання ознак при їх описі. При цьому у науковій літературі неоднозначно вирішується питання про оцінку діяльності та визначення місця в даній структурній класифікації таких фігур, як ініціатор, посередник та провокатор злочину.

У кримінальному законі України не згадується поняття «ініціатор злочину», хоча воно й використовується в теорії кримінального права та в правозастосовній практиці. Академічний тлумачний словник української мови під ініціатором розуміє особу, групу осіб або організацію,

яким належить почин у якій-небудь справі [3, с. 30].

У теорії кримінального права існують різні точки зору щодо юридичної природи ініціатора злочину. М. А. Шнейдер називає ініціаторами підбурювача і організатора злочину [6, с. 17]. П.І. Грishaєв та Г.А. Кригер розглядають як ініціатора злочину особу, що поєднує у собі функції виконавця і підбурювача [5, с. 128]. Є вчені, що висловлюють думку про тотожність понять ініціатора злочину та підбурювача до нього [7, с. 8]. Спільним для всіх позицій є те, що вони не передбачають визнання ініціатора злочину окремим видом співучасника. Проте з даного приводу існує й протилежна думка, висловлена Ф.Г. Бурчаком, який зазначає, що поведінка ініціатора спрямована на виникнення в інших осіб наміру вчинити злочин, повинна розглядатися окремо, як дія, що є самостійною суспільною небезпечністю [8, с. 77].

Ступінь суспільної небезпеки ініціатора злочину залежить від характеру скоєних ним дій. За Ф.Г. Бурчаком, усі випадки участі ініціатора у скоєнні злочину умовно можна поділити на дві групи:

1) коли ініціатор діє не лише в своїй ролі, а й сам бере активну участь у вчиненні суспільно небезпечних протиправних дій, до яких він схиляє інших осіб. Тобто ініціатор діє як співвиконавець злочину, але при цьому долучає до злочину й інших осіб, таким чином, рівень його суспільної небезпечності зростає. Звичайно, при кваліфі-

кації дій особи така його участь у вчиненні злочину не буде мати відображення, але при індивідуалізації покарання слід враховувати ініціативність злочинця;

2) коли ініціатор, схиливши інших осіб до злочину, сам залишається осторонь від фактичної участі в діях цих осіб, тобто не виходить за рамки своєї функції. При цьому рівень його ініціативи і характер скоєних ним дій може бути різним [8, с. 77-78].

Діяльність ініціатора злочину найчастіше втілюється у таких функціональних ролях як підбурювач і організатор злочину, вище вказувалось, що ініціатором може бути і один зі співвиконавців злочину. Співвиконавцем у такому випадку ініціатор виступає тоді, коли висловлює лише саму думку про вчинення злочину. Якщо при цьому ініціатор докладає зусиль, щоб схилити інших співучасників до вчинення певних дій, він починає виконувати роль підбурювача. Роль організатора злочину для такої особи починається тоді, коли він розробляє план спільних дій, бере на себе керівництво діями інших співучасників. Пособники ж, навпаки, жодної ініціативи у скоєнні злочину не проявляють і самі виступають об'єктами впливу з боку ініціатора [8, с. 79].

Підтримуємо думку багатьох науковців, що потреба у виділенні такого виду співучасника злочину, як ініціатор, немає. Роль ініціатора злочину має розглядатись додатковою характеристикою виконавця, підбурювача чи організатора, яка свідчить про підвищену суспільну небезпечність особи.

У теорії кримінального права неодноразово ставилось питання про виділення такого виду співучасника злочину, як посередник. У словнику української мови під посередником розуміють те, що виступає проміжною ланкою у взаємодії між чим-небудь або в процесі перетворення чогось [4, с. 316]. У сфері кримінального права під посередником розуміють особу, що виступає своєрідним "ланцюгом" між суб'єктами злочину. Найчастіше про посередника злочину говорять у контексті давання та одержання хабара (неправомірної вигоди). У науковій літературі зазначають, що фігура посередника може виділятися і в інших випадках, зокрема, коли злочин носить

"квазідоговірний" характер. Кримінальний кодекс (далі – КК) України 2001 року не передбачає посередництва у наданні або одержанні хабара (неправомірної вигоди) як самостійний склад злочину, на відміну від КК України 1960 року. Для порівняння – КК Російської Федерації у 2011 році було доповнено нормою, що передбачає відповідальність за посередництво у хабарництві, тобто безпосередню передачу хабара за дорученням хабародавця або хабароодержувача або інше сприяння хабародавцю і (або) хабароодержувачу в досягненні або реалізації угоди між ними про отримання і дачу хабара. Втім у кримінальному праві України питання правової природи такого посередництва залишається невирішеним на нормативному рівні. У свою чергу, правозастосовна практика кваліфікує посередництво у хабарництві як пособництво у даванні (одержанні) хабара (неправомірної вигоди). Такий підхід може використовуватися за аналогією при кваліфікації інших злочинів, що мають «квазідоговірний» характер.

У науковій літературі існує багато думок щодо доцільності виокремлення посередника в злочині як співучасника окремого виду. Б.В. Волженкін визначає посередника як особу, що діє з боку хабародавця або хабароодержувача і передає предмет хабара безпосередньо самому хабароодержувачу чи посереднику, що діє з його боку. Коли посередник діє з боку хабародавця, він виступає не від свого імені, представляє чужі інтереси і не може бути ініціатором хабара. Якщо ж посередник діє з боку хабароодержувача, він виступає від імені та за дорученням останнього і отримує предмет хабара не для себе, а для передачі своєму довірителю, який зобов'язується вчинити певні дії в інтересах хабародавця. Отже, посередник є особою, яка сприяє вчиненню злочину хабародавцем і хабароодержувачем, тобто є співучасником у вчиненні ними злочинів [9, с. 246-247]. М.О. Бабій в цілому притримується вищезазначеної думки та уточнює, що посередник є фігурою допоміжною, ні в якому випадку не може бути стороною угоди та не виконує об'єктивну сторону складу злочину. Таким чином, науковець вказує на

те, що дії посередника є суто пособницькими [10, с. 483]. Виникає питання, наскільки обґрунтованим є подібне твердження. У теорії кримінального права розмежовують посередництво, яке зводиться до сприяння в досягненні домовленості (інтелектуальне посередництво) і сприяння в реалізації домовленості про надання або одержання неправомірної вигоди (фізичне посередництво) [10, с. 482]. Виходячи з визначення пособника, що наведене у ч. 5 ст. 27 КК, та наведеної диференціації посередництва, пособництвом можна визнати лише інтелектуальне посередництво в наданні або одержанні неправомірної вигоди, що виявляється у порадах, вказівках, наданні інформації. Фізичне посередництво ж неможливо охарактеризувати через пособництво [11, с. 36]. Таким чином, слід констатувати наявність прогалини у законодавчій класифікації видів співучасників. У теорії кримінального права дану проблему пропонують усунути різними шляхами. Зокрема, Н.В. Артеменко та А.М. Мінькова у своїй статті пропонують розширити класифікацію видів співучасників за рахунок включення до неї нової фігури – посередника [12, с. 51]. Також існує думка про доцільність розширення поняття пособника [11, с. 36]. Б.В. Волженкін та М.О. Бабій пропонують встановити спеціальну норму про відповідальність за посередництво в хабарництві, що, як зазначалося вище, і було зроблено нещодавно у Російській Федерації [9, с. 248; 10, с. 500].

Кожен з окреслених підходів видається спірним, але, на нашу думку, найбільш вдалим є останній із них. Він, однак, у свою чергу, є обмеженим, оскільки стосується лише окремих типів суспільно небезпечної поведінки, у той час як коло «квазідоговорних» злочинів є значно ширшим. Відтак, відповідна норма-заборона повинна мати більш загальний характер.

У науковій літературі інколи говорять про такий вид співучасника злочину як провокатор злочину, місце якого також не визначене в класифікації, наведеній у ст. 27 КК. Провокувати (нім. – *provocieren*) означає займатися провокаційними діями [13, с. 342]. На сьогодні єдине законодавче ви-

значення провокації міститься у ст. 370 КК, де мова йде про провокацію підкупу. У теорії кримінального права під провокацією злочину розуміють підбурювання до нього з метою викриття в майбутньому особи, яка вчинила це діяння. Ще за радянських часів склалася єдина точка зору щодо визнання провокації злочину проявом підбурювання до нього. Зокрема, Ф.Г. Бурчак, описуючи провокацію, зазначав, що осіб, які схиляють інших до вчинення злочину, з точки зору радянського права, слід розглядати як підбурювачів [14, с. 128]. Серед вчених, що також дотримувалися такої думки, слід виділити А.А. Піонтковського, М.І. Ковальова, М.Д. Шаргородського [15, с. 574; 16, с. 91; 17, с. 149]. Виникає запитання, чому провокатор має визнаватись лише підбурювачем до злочину? Оскільки така фігура як організатор злочину, є навіть більш суспільно небезпечною та може ініціювати вчинення злочину, схилити інших осіб до його вчинення. Таким чином, можна зробити висновок, що діяльність провокатора може охоплюватися як і підбурюванням, так і організацією злочину.

Але на сьогодні все більше вчених схиляються до думки, що отожднювати підбурювання до злочину та його провокацію неправильно. О.В. Ус у своїй дисертації взагалі зазначає, що поняття провокатора і підбурювача не збігаються за обсягом і не співвідносяться як рід і вид чи як частина і ціле, бо не кожна провокація є підбурюванням до злочину, як і не кожне підбурювання є провокацією злочину [18, с. 168]. З аналізу змісту ч. 4 ст. 27 КК випливає, що для підбурювання є притаманним двосторонній суб'єктивний зв'язок між особами, що не завжди існує при провокації, оскільки способи провокації можуть полягати і в натяках, рухах та жестах особи, тобто провокація може бути непрямною, прихованою. Таким чином, провокація не обмежується схиленням особи до вчинення злочину.

Отже, на нашу думку, провокацію злочину не слід обмежувати рамками інституту співучасті у злочині, але якщо діяльність провокатора все ж розглядати в його межах – визнавати провокатора можливо як і підбурювачем, так і організатором злочи-

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається проблема визнання ініціатора, посередника та провокатора злочину співучасниками злочину. Автор аналізує зміст ініціаторської, посередницької та провокаторської діяльності та приходять до висновку щодо недоцільності розширення нормативної класифікації співучасників злочину. У статті пропонується визнати посередництво у вчиненні злочину злочином окремого виду.

SUMMARY

The article discusses the problem of the recognition of the initiator, facilitator and provocateur as companions in crime. The author analyzes the activity of the initiator, facilitator and provocateur and make a conclusion, that this is inexpedient to expand the normative classification of companions in crime. The article suggests to accept the activity of a facilitator as a special kind of crime.

ну. Таким чином, виділення провокатора злочину як співучасника окремого виду є вкрай некоректним.

Зважаючи на сказане вище, видається недоцільним розширення нормативної класифікації співучасників злочину за рахунок таких їх видів, як ініціатор злочину, посередник у вчиненні злочину, провокатор злочину.

Література

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. – Назва з екрана.
2. Уголовный кодекс РФ от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consultant.ru/popular/ukrf> – Назва з екрана.
3. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Том 4, 1973. – С. 840.
4. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Том 7, 1976. – С. 724.
5. Гришаев П.И. Соучастие по советскому уголовному праву / П.И. Гришаев, Г.А. Кригер. – М.: Госюриздат, 1959. – 256 с.
6. Шнейдер М. А. Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву / М. А. Шнейдер; отв. ред. А. Н. Васильев. – М.: ВЮЗИ, 1958. – 98 с.
7. Царегородцев А. М. Разграничение действий организатора преступления и подстрекателя / А.М. Царегородцев // Советская юстиция. – 1974. – №8. – С. 8-10.

8. Бурчак Ф.Г. Соучастие: социальные, криминологические и уголовно-правовые проблемы. – К., 1986. – 208 с.

9. Волженкин Б.В. Служебные преступления. М.: Юристь, 2000. – 368 с.

10. Бабий Н.А. Квалификация взяточничества по уголовному праву Беларуси и России. – М. Юрлитинформ 2014 г. – 720 с.

11. Краснопева Е. Квалификация посредничества и соучастия во взяточничестве // Законность. – 2002. – №2.

12. Артеменко Н.В., Минькова А.М. Проблемы уголовно-правовой оценки деятельности посредника, провокатора и инициатора преступления в уголовном праве РФ // Журнал российского права. – 2004. – №11.

13. Даль В. Толковый словарь живого великого русского языка: В 4 т. – М.: Рус. яз., 1990. – Т. 3. – 555.

14. Бурчак Ф.Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву. – К.: Наук. думка, 1969. – 216 с.

15. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздат, 1961. – С. 666.

16. Ковалев М.И. Соучастие в преступлении. Ч. 2: Виды соучастников и формы участия в преступной деятельности / Под ред. М.А. Ефимова. – Свердловск: Свердл. юрид. ин-т, 1962. – 276 с.

17. Шаргородский М. Вопросы общей части уголовного права: Законодательство и судебная практика. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1955. – С. 256.

18. Ус О.В. Кримінальна відповідальність за підбурювання до злочину: дис... канд. юр. наук / О.В. Ус. – Х., 2005. – 227 с.